

EL PLURALISME A
LES ESCOLES DE
CATALUNYA COM A
GARANTIA DEL
NO-ADOCTRINAMENT

RESUM EXECUTIU

SÍNDIC

EL DEFENSOR
DE LES
PERSONES

EL PLURALISME A LES ESCOLES: DE CATALUNYA COM A GARANTIA DEL NO-ADOCTRINAMENT

PRINCIPALS CONSIDERACIONS

I. PLURALISME I ADOCTRINAMENT A L'ESCOLA: ALGUNES CONSIDERACIONS CLAU

■ El dret a l'educació i els fins de l'educació: més enllà de la transmissió de coneixements, amb respecte al pluralisme

Les finalitats del sistema educatiu, tal com estan definides en el nostre ordenament jurídic, van més enllà de la transmissió de coneixements. Un dels fins de l'educació és formar ciutadans actius i compromesos amb la realitat que els envolta, i també promoure els valors de la comprensió, la tolerància, l'amistat, i també el respecte a la pròpia identitat cultural, a l'idioma i als valors del país on viu o d'on és originari. L'educació de l'infant ha d'estar orientada a una àmplia gamma de valors, que travessa les línies divisòries que han traçat les religions, les nacions i les cultures en moltes parts del món.

L'educació no pot estar aïllada de l'entorn de l'alumnat. Treballar aspectes relacionats amb la situació social i política on s'escolaritza l'alumnat no és contrari als fins de l'educació, sinó que s'emmarca en l'exercici del dret a l'educació i en les funcions que el marc normatiu vigent atribueix al sistema educatiu.

L'ordenament jurídic, però, també reconeix a l'alumnat el dret a rebre un ensenyament que fomenti el respecte a les persones sense manipulacions ideològiques o propagandístiques.

Entre altres aspectes, això suposa que la presència a l'escola o el treball a l'aula de continguts de caràcter polític ha d'estar compromès amb el pluralisme. Respectar el pluralisme, contràriament al que sovint es pensa, no significa que l'educació hagi d'estar allunyada de qualsevol manifestació o expressió política, sinó que, al contrari, ha de procurar que totes les opinions es puguin expressar lliurement i amb respecte.

Especialment als centres públics, el tractament de la situació social i política ha de respectar la neutralitat ideològica. Això significa no prendre part activament com a institució en la imposició d'una opció partidista determinada, no pas evitar que s'expressin opinions sobre la realitat.

Cal excloure d'aquestes consideracions els posicionaments polítics que tenen a veure amb la defensa dels drets humans i de les llibertats fonamentals, i també dels principis rectors del nostre sistema educatiu i de l'ideari dels centres, en què membres de la comunitat educativa o el mateix centre educatiu poden prendre part activa en la seva defensa, malgrat que no es tracti d'una posició estrictament neutral.

El principi del pluralisme i el respecte de la neutralitat ideològica són la base per al respecte al dret a la llibertat de pensament, però també per al dret a la llibertat d'expressió i el dret a la (in) formació de l'alumnat i de la resta de membres de la comunitat educativa.

■ La llibertat de càtedra, l'ideari dels centres privats, l'autonomia pedagògica dels centres i altres condicionants en la implementació del currículum

La implementació a l'aula d'aquest currículum oficialment establert es desenvolupa amb matisos diferents a causa, entre d'altres, de l'exercici de la llibertat de càtedra per part del

professorat, de l'existència de l'ideari per part dels centres privats i de l'autonomia pedagògica dels centres.

La llibertat de càtedra és fonamentalment el següent: “Una proyección de la libertad ideológica y del derecho a difundir libremente los pensamientos, ideas y opiniones de los docentes en el ejercicio de su función. Consiste, por tanto, en la posibilidad de expresar las ideas o convicciones que cada profesor asume como propias en relación a la materia objeto de su enseñanza, presentando de este modo un contenido, no exclusivamente pero sí predominantemente negativo” (FJ 2, STC 217/1996).

La llibertat de càtedra és un dret concebut, entre altres aspectes, per garantir el pluralisme en el sistema educatiu, i es reconeix en tots els nivells, però aquesta és més baixa en els ensenyaments obligatoris i més alta en els ensenyaments universitaris (STC 179/1996).

La llibertat de càtedra també està condicionada per la titularitat del centre, d'acord amb el dret dels titulars dels centres privats a establir el caràcter propi d'aquests.

Més enllà de la llibertat de càtedra i de l'ideari dels centres privats, l'ordenament jurídic també estableix l'autonomia dels centres en l'àmbit pedagògic.

Amb tot, més enllà dels plans acadèmics, del nivell educatiu o de l'ideari del centre, convé recordar que la llibertat de càtedra del personal docent (com l'ideari o els projectes educatius dels centres) també està limitada pels principis rectoris del nostre sistema educatiu (respecte als principis democràtics de convivència i als drets i a les llibertats fonamentals, la formació per a la pau, el respecte als drets humans, la cohesió social, etc.).

■ La llibertat de pensament als centres docents: aproximació conceptual a l'adoctrinament a les escoles

Amb caràcter general, s'entén per adoctrinament l'acció d'inculcar determinades idees, creences, opinions o valors, i de fer-ho acríticament. Els principals components de l'adoctrinament són:

La inculcació de determinades idees o creences. En l'àmbit escolar, donar a conèixer una determinada idea o creença, o fins i tot ensenyar una ideologia o una religió, per definició, no suposa adoctrinar.

La transmissió d'idees en forma de doctrina. Una doctrina és un conjunt d'idees o opinions polítiques, religioses o filosòfiques, més o menys complexes, relacionades entre si, sostingudes per una persona o grup de persones, que, un cop interioritzada com a veritat, contribueixen a interpretar la realitat i a orientar l'acció de les persones que la professen o se la creuen. Expressar o explicar a l'escola una determinada idea política o creença religiosa, per se, no és una forma d'adoctrinament, tot i que en pugui ser la base. Cal, entre altres aspectes, que hi hagi una acció més o menys sistemàtica de divulgació d'aquesta doctrina, ideologia, religió o cosmovisió de la realitat, per part de l'escola.

La desactivació del pensament crític dels alumnes, com a garantia per a la inculcació d'aquestes idees. Es tracta, doncs, d'anul·lar la capacitat individual de cadascun dels alumnes per qüestionar allò que s'està transmetent.

L'exposició d'aquestes idees o creences en forma de veritat absoluta i incontestable, dogmàticament i autoritària, sense discutir-les, sense plantejar possibles alternatives. L'adoctrinament sovint es fonamenta sobre un cert exercici de deformació de la realitat. Per buscar l'adhesió acrítica, a més, l'adoctrinament pot apel·lar, de vegades, a les emocions i a la moralitat, i remet més al predomini de components d'irracionalitat com ara la bondat o la fascinació per allò que s'explica.

La imposició dels continguts adoctrinadors, encara que no ho sembli, si escau amb coacció o violència implícita o explícita, simbòlica o física.

Una determinada voluntat de dominació i de control social. Aquesta acció habitualment és exercida per qui té poder o per qui en vol tenir.

Des de posicions progressistes/crítiques, l'adoctrinament és concebut com l'acció a partir del qual s'imposa, generalment des dels estaments de poder, l'adhesió a una determinada ideologia dominant, i aquest és un mecanisme fonamental per a la reproducció de l'ordre establert.

Des de posicions conservadores, en canvi, en part per la resistència al canvi social o la por de la pèrdua de control, la preocupació sobre l'adoctrinament emergeix quan l'escola transmet idees transformadores, no hegemòniques, que qüestionen parcialment o total els fonaments de l'ordre establert.

En les societats modernes, una de les funcions primordials atribuïda a la institució escolar és la de socialitzar els infants en les normes i valors predominants en la societat en què viuen. I la sociologia de l'educació s'ha ocupat d'analitzar a bastament com sovint l'escola mostra aquestes normes i valors predominants com un fet natural, com una realitat èticament desitjable i socialment inamovible, sense qüestionar l'ordre establert ni plantejar com a possibilitat modalitats alternatives de relacions socials. En un cert sentit, doncs, l'escola seria una institució intrínsecament adoctrinadora.

Ahora, en aquest context, hi ha altres plantejaments que identifiquen l'adoctrinament amb el tractament a l'escola d'idees i valors no hegemònics o no circumscrits a l'ordre establert. Aquesta visió, que posa en valor bàsicament la funció de l'escola com a instrument de reproducció social, obvia que aquesta també exerceix una funció transformadora a través de l'educació de les persones. L'educació, contràriament a l'adoctrinament, té per objectiu promoure el pensament crític.

II. L'ABORDATGE DE TEMES CONTROVERTITS PER PART DELS CENTRES EDUCATIUS

■ L'abordatge de temes controvertits a les aules com a repte educatiu

No s'ha de menystenir la gran dificultat d'abordar determinades qüestions controvertides socialment i política, dificultat que no ha d'implicar evitar-ne el tractament.

Tant al Consell d'Europa com la comissió europea han considerat necessari impulsar l'aprenentatge i el debat d'aspectes controvertits a les escoles, com a element de cohesió i d'expansió de la cultura de la democràcia i el respecte als drets humans.

Tal com ja s'ha exposat precedentment, en el nostre ordenament jurídic, tant en els principis com en els objectius de l'educació, està clarament reconegut que dins de la funció educativa, hi té cabuda el fet d'educar l'alumnat en relació amb el que passa a l'entorn, tenint present que l'escola no pot quedar al marge dels conflictes socials del seu temps, no pot ser una bombolla aïllada de la realitat que l'envolta. Ara bé, això no vol dir que es puguin abordar aquests temes sense tenir en compte els valors democràtics i de convivència.

Les escoles han de transmetre coneixement i valors des del pensament crític, i afavorir el diàleg, la discrepància i la capacitat de posar en dubte allò que es transmet com a veritat. Aquesta transmissió de coneixement i valors, i fins i tot posicionaments del personal docent davant de determinats conflictes, s'han de produir en el marc del respecte dels principis democràtics i dels drets i les llibertats fonamentals.

El professorat té dret a expressar una opinió respecte de temes ideològics o políticament controvertits, fins i tot pot ésser preguntat per l'alumnat. Ara bé, és important que ho faci respectant el pluralisme i posant de manifest que es tracta d'una opinió i sense que l'aula pugui ser un àmbit d'expressió propagandista ni partidista. Més que parlar de l'educació neutral, cal demanar a l'escola que sigui plural, i no partidista.

L'enfocament del professorat ha de tenir en compte les circumstàncies de cada classe, les limitacions específiques que operen a cada escola, i els coneixements, valors i experiències que l'alumnat ja té. Una de les principals dificultats és el risc de parcialitat.

A més del risc de parcialitat, altres circumstàncies que cal tenir en compte és la protecció de les sensibilitats i emocions dels estudiants i el control del clima del debat i, de manera molt especial, l'edat.

El tractament que es faci a l'escola de tots els fets relacionats amb la realitat social i política de l'infant ha de respectar el conjunt de drets que tenen reconeguts infants i adolescents en l'àmbit educatiu i fora d'aquest.

■ **Estudi de cas a partir de les actuacions del Síndic de Greuges: el tractament en algunes escoles dels fets de l'1 d'octubre de 2017**

Arran de la celebració del referèndum de l'1 d'octubre de 2017, convocat per la Generalitat de Catalunya i suspès pel Tribunal Constitucional, tant el Síndic de Greuges com el Ministeri d'Educació van rebre queixes i denúncies sobre el suposat tractament inadequat dels fets de l'1 d'octubre als centres escolars. En total, les queixes rebudes pel Síndic o els requeriments del Ministeri d'Educació al Departament d'Ensenyament (cinc requeriments durant els mesos de setembre, octubre i desembre de 2017 i gener de 2018) remetent a 174 incidències, no sempre verificables, amb referències específiques a 134 centres diferents.

En concret, un 21,3% de les incidències denunciades, tant al Síndic de Greuges com al Ministeri d'Educació, no són verificables perquè formen part d'escrits formulats per persones, de vegades anònimes, que expressen opinions o remetent a determinats fets suposadament ocorreguts, sense especificar el lloc on es van produir, per la qual cosa se'n fa difícil la verificació.

Del total d'incidències presentades al Síndic de Greuges o al Ministeri d'Educació, un 23,0% són inconsistents, bé totalment o bé parcialment, perquè contenen informacions que no s'ajusten plenament a la realitat. En canvi, el 51,1% de les incidències denunciades són verificables i plenament consistents.

Aquesta manca de consistència no minva la importància d'algunes de les incidències detectades en què s'han identificat irregularitats, però també obliga les administracions educatives i la resta d'agents socials i educatius a analitzar amb rigor allò que es denuncia i es difon.

Un 5,7% de les incidències denunciades al Síndic de Greuges i al Ministeri d'Educació contenen actuacions irregulars; un 6,3%, actuacions no irregulars però que constitueixen mala praxi; un 4,6%, actuacions que estan subjudice (motiu pel qual el Síndic no es pronuncia sobre la seva irregularitat i consistència), i un 12,1%, actuacions no verificables que, si fossin certes, podrien ser irregulars (tot i que la impossibilitat de verificació per manca de dades no permet afirmar-ho) (vegeu la taula 3). Això significa, alhora, que, com a mínim, un 71,3% de les incidències denunciades al Síndic de Greuges i al Ministeri d'Educació es refereixen a fets que no comporten irregularitat ni mala praxi, hagin estat verificats o no (un 77,6%, si ens centrem en les incidències que no tenen caràcter irregular).

La majoria de queixes remeten a fets puntuals suposadament ocorreguts que, en cap cas, poden ser extrapolats al conjunt del sistema educatiu, com si la gestió que s'hagués fet arran dels fets de l'1 d'octubre de 2017 fos estructuralment irregular. Convé recordar que, segons dades del Departament d'Ensenyament, el curs 2017/2018 hi ha més de 1.300.000 alumnes matriculats en els diferents ensenyaments del sistema educatiu a Catalunya, en prop de 4.800 centres públics i privats (3.000 dels quals imparteixen ensenyaments obligatoris).

Les pràctiques irregulars detectades en el tractament de la situació política, en un moment d'especial convulsió social i política, s'han d'analitzar per evitar que es repeteixin en el futur i per garantir plenament el principi de pluralisme al conjunt de l'alumnat. Aquestes pràctiques, però, han tingut un caràcter puntual i han afectat només alguns pocs professionals i centres, sense que se'n pugui derivar, per tant, un adoctrinament sistemàtic en el sistema educatiu a Catalunya.

■ **Condicionants en el tractament dels temes controvertits derivats de l'estudi de cas**

El tractament a les aules de la situació política a Catalunya, una condició necessària però amb garanties per als infants. En algunes escoles, els fets denunciats fan menció de debats a l'aula al voltant de la independència de Catalunya o sobre els fets de l'1 d'octubre de 2017, i la queixa és pel fet de parlar-ne, sense que necessàriament se'n derivi cap presa de posició partidària per part del professorat o de la direcció del centre.

En altres centres, hi ha queixes, prop d'una desena, que tenen a veure amb la manifestació d'opinions personals per part de professorat en relació amb la situació política. En general, són queixes presentades per progenitors després d'haver escoltat el relat dels infants sobre allò que suposadament ha dit o ha fet el professorat a l'aula. En cas que tinguin un caràcter despectiu, i en cas que s'hagin realment produït en els mateixos termes en què són exposats pels progenitors denunciants, els comentaris han de ser considerats irregulars, i més encara en un context educatiu amb infants.

Quan hi ha hagut constància que els comentaris despectius efectivament s'han produït tal com són relatats pels infants, només en una de les incidències, el Síndic ha pogut constatar que la direcció del centre ha adoptat mesures, com ara l'advertiment al docent, el tractament del cas al consell escolar i la presentació de disculpes davant el grup classe.

Convé posar de manifest que el context de convulsió social i política viscut durant els mesos de setembre i octubre de 2017 afavoreix que els marcs interpretatius que s'utilitzen per comprendre el que succeeix dins del centre siguin més propis d'altres àmbits o estiguin esbiaixats. Això succeeix no només en el cas de professorat que, potser de manera inadequada, pot tractar en el centre la realitat de l'entorn sense tenir prou present que està en un context educatiu amb infants, com també d'alumnat i progenitors que potser malinterpreten el que succeeix dins de l'aula o del centre perquè no se situa prou bé en un context educatiu on l'intercanvi d'idees i de pensaments, sense necessitat de compartir-les, forma part indestriable del procés educatiu.

Siguin fonamentades o no les denúncies o estiguin basades en fets més o menys reals, és important que els centres educatius tractin els temes controvertits a les aules d'una manera empàtica i respectant totes les sensibilitats per evitar qualsevol possible malestar. És important, també, que aquest tractament es faci d'acord amb l'edat dels alumnes.

I un altre tipus d'incidència freqüent és aquella que fa referència al contingut de treballs elaborats per l'alumnat a l'aula. Sempre que no atemptin contra les normes de convivència del centre, la manifestació de posicionaments polítics per part de l'alumnat forma part de

l'exercici del seu dret a la llibertat de pensament i d'expressió. Treballs elaborats pels mateixos alumnes en què s'expressa la seva opinió política no suposen cap irregularitat. Quan aquesta llibertat d'expressió atempta contra les normes de convivència del centre o contra els principis que ordenen el nostre sistema educatiu, òbviament, pot ser limitada.

Aquest tractament de la situació política, per descomptat, ha de situar l'infant en el centre del procés educatiu i, en conseqüència, ha de respectar els seus drets i les seves llibertats, com ara el dret a la llibertat d'expressió, de pensament i de consciència, el dret a la dignitat i al respecte de les seves conviccions morals i ideològiques, el dret a no ser discriminat si les expressa i també el dret a la intimitat si no vol expressar-les, i també el dret a no ser víctima de manipulacions ideològiques o propagandístiques.

La necessària protecció dels infants especialment afectats per la situació política existent.

En el sistema educatiu hi ha progenitors d'alumnat que són membres dels cossos de seguretat de l'Estat que van intervenir als centres de votació l'1 d'octubre, d'acord amb les ordres dels seus superiors, i altres que van participar i van resultar afectats per la intervenció dels cossos policials. Aquests alumnes van viure, i viuen, amb una càrrega emocional afegida la situació política existent. Aquesta complexitat afegida no ha d'impedir el tractament de la situació política a les aules, però s'ha de ser especialment curós per preservar i protegir el benestar d'aquests infants, sempre des del respecte i des de la comprensió i empatia per la tensió emocional que el tractament d'aquesta situació pot generar.

La necessària resolució positiva dels conflictes, per davant de la via penal. Tant el professorat i els equips directius com els òrgans de participació, gestió i supervisió dels centres estan orientats a promoure la gestió i resolució positiva dels conflictes. Els centres educatius disposen de vies administratives per mediar i resoldre els possibles conflictes que puguin aparèixer en el marc de l'activitat del centre, generalment a través del tutor o tutora com a primera ràtio i posteriorment amb la direcció del centre.

El seguiment d'aquests procediments beneficia tots els afectats, entre altres motius, perquè permet enfortir la confiança entre els membres de la comunitat educativa i la seva cohesió social, amb mesures de resolució que siguin efectives i que tinguin la mínima repercussió en el procés educatiu de l'alumnat i en el funcionament normal del centre.

La majoria d'incidències no han estat prèviament notificades per les persones interessades ni als centres ni a la Inspecció d'Educació, de vegades, molt probablement, per possibles temors a rebre'n conseqüències. Amb tot, el Síndic té constància que en molts casos les actuacions dutes a terme per la Inspecció d'Educació i per les direccions dels centres, un cop conegudes aquestes incidències, han estat orientades a fer les comprovacions pertinents i a buscar solucions positives, amb mesures correctores, en cas necessari.

El Síndic considera que les actuacions del professorat que puguin constituir una actuació inadequada s'haurien de resoldre, si escau, en el marc de les actuacions de supervisió administrativa que estableix el marc normatiu, és a dir, per mitjà de la Inspecció educativa. La tramitació per via penal d'aquests fets resulta desorbitant i inadequada, sobretot quan es pretén canalitzar com a delicte d'odi, categoria penal tipificada per protegir grups de població vulnerables. La mateixa Audiència de Lleida, en l'arxivament de les denúncies a professorat de la Seu d'Urgell, exposa que els comentaris desafortunats o els incidents aïllats no poden considerar-se constitutius de delicte d'odi.

La por del personal docent, un risc per a l'educació. El Síndic ha tingut coneixement que docents o centres han optat per modificar o evitar continguts relacionats amb les institucions públiques o els drets humans o qüestions que mantenen relació amb la situació política actual o que puguin generar controvèrsia. La supressió de continguts o activitats relacionades amb l'actualitat pel fet que puguin donar lloc a controvèrsia a l'aula no és desitjable ni des del punt de vista pedagògic ni des de la perspectiva dels drets de l'alumnat a l'educació.

La judicialització de l'actuació del professorat pel tractament que ha donat als esdeveniments polítics dels darrers mesos a l'aula pot afectar la garantia del dret a l'educació dels infants en els termes descrits, ja que el clima que es genera redunda en el malestar d'alguns docents, que se senten coartats en la seva llibertat d'expressar-se lliurement a l'aula i exercir la llibertat de càtedra.

El risc a la limitació dels drets dels infants. El risc rau en què, per evitar les possibles queixes de les famílies, s'acabi restringint l'exercici efectiu dels drets de l'alumnat. L'alumnat té dret a una formació per a la ciutadania activa. Restringir el tractament de la situació social i política a l'escola perjudica el seu desenvolupament educatiu i l'exercici d'aquest dret.

Els infants també tenen dret a la llibertat de pensament i d'expressió. Denunciar que els alumnes expressin a través dels treballs elaborats a l'aula la seva opinió sobre determinats fets de l'actualitat social i política, per evitar que ho facin, suposa un risc per al dret dels infants a la llibertat de pensament i d'expressió.

Els infants també tenen dret de reunió i manifestació. Si els infants a partir d'una certa edat tenen dret a no assistir a classe i a manifestar-se per defensar determinats posicionaments, d'acord amb les seves pròpies conviccions (que poden ser diferents o contràries a les conviccions dels progenitors), no informar-los sobre aquesta possibilitat i no demanar que, si hi participen, ho facin amb responsabilitat, suposa limitar la seva capacitat no només d'exercir el seu dret a la reunió i a la manifestació, sinó de defensar, a través de l'exercici d'aquest dret, altres drets socials, civils i polítics.

La participació dels alumnes a les aturades, amb garanties per als que hi participen i per als que no. En molts centres, les aturades de les classes durant l'horari lectiu es van fer per reforçar els valors de la pau, la tolerància i la convivència, emmarcades plenament en el procés educatiu de l'alumnat, d'acord amb la funció de l'escola de promoció dels principis democràtics i dels drets humans, sense reflectir posicionament polític partidari.

En alguns centres, fonamentalment de secundària, es van fer aturades (minuts de silenci, concentracions al pati, per exemple), també promogudes pel mateix professorat i direcció, o també per les associacions d'estudiants, amb un contingut més reivindicatiu, en suport a una determinada idea o en senyal de condemna a fets relacionats amb l'actualitat política, i en què, de vegades, es va donar l'oportunitat a l'alumnat de participar-hi.

El Síndic no considera irregular fer aturades puntuals de l'activitat lectiva, sempre que la durada i la periodicitat no alterin el funcionament normal dels centres i, consegüentment, el dret a l'educació dels infants.

Els infants tenen reconegut el dret de reunió i de manifestació, d'acord amb criteris d'edat i amb ple respecte a la voluntarietat de la participació. Per llei, a partir de tercer curs d'ESO els alumnes poden prendre decisions col·lectives respecte a l'assistència a classe, que no són sancionables si són resultat de l'exercici del dret de reunió i es comuniquen de forma prèvia a la direcció del centre.

En la majoria de centres la participació dels infants va ser voluntària i circumscrita a l'alumnat a partir de tercer d'ESO. Només en dos dels casos analitzats, o bé no s'ha pogut esclarir si la participació de l'alumnat va ser a partir de tercer d'ESO, o bé es constata que hi van participar, encara que de forma voluntària, alumnes de nivells educatius inferiors.

Ahora, convé recordar que l'escola ha de ser un espai de pluralitat que aculli l'alumnat en la seva diversitat. El respecte d'aquesta diversitat implica evitar l'estigmatització i l'assenyalament de la diferència, i potenciar els valors de la igualtat, els drets humans i l'interès superior de l'infant, que han d'estar en el centre del procés educatiu.

Les activitats educatives que es programen als centres educatius han de mirar de no generar situacions que puguin afectar els drets dels infants o adolescents o que puguin portar a situacions en què l'alumne es vegi retratat en les seves conviccions ideològiques i polítiques davant els companys i el professorat.

La garantia del dret a vaga (inassistència justificada a classe) de l'alumnat. La normativa preveu que els alumnes puguin prendre "decisiones col·lectives de no-assistència a classe". Les informacions de què disposa el Síndic sobre les incidències a les quals fan referència els requeriments del Ministeri d'Educació és que, en tots els casos, contràriament al que es manifesta en aquests requeriments, l'alumnat que no va assistir a classe i va participar a les mobilitzacions cursa tercer d'ESO o superior i disposava de l'autorització dels progenitors. Només en una d'aquestes incidències es constata que hi va haver un grup d'alumnes de batxillerat que van marxar del centre per participar en una concentració de protesta i que, com que no tenien l'autorització, la direcció del centre va anotar totes les faltes d'assistència al full d'absència del centre.

Sens perjudici de l'anterior, el Síndic considera que la presa de decisions col·lectives de no assistir a classe s'ha d'exercir de forma compatible amb el dret a l'educació dels mateixos alumnes i, molt especialment, de la resta d'alumnat que decideixi no participar en aquestes actuacions. L'exercici del dret de manifestació o de no-assistència a classe d'un grup d'alumnes no hauria de condicionar el dret a l'educació d'altres alumnes que no participin en aquesta decisió.

La presència de símbols o missatges polítics a les escoles, sempre que no siguin partidistes i respectin el caràcter propi del centre. L'existència d'incidències d'aquest tipus afecta un nombre molt reduït de centres i en algun moment molt determinat, fins que, en cas d'inadequació, es corregeix la situació. Quan els símbols s'han penjat amb el coneixement de la direcció, el Departament d'Ensenyament ha instat a retirar-los. No obstant això, en moltes ocasions aquests símbols s'exhibeixen dins del centre sense el consentiment de la direcció o del professorat, sovint a iniciativa d'alumnat o de famílies, i s'hi exhibeixen fins que el personal del centre ho detecta i ho retira. En alguns casos aquests símbols s'han exhibit dins del centre, però fora de l'horari lectiu en activitats organitzades per l'AMPA o per entitats locals.

En altres ocasions també la simbologia apareix fora del recinte escolar (pintades o símbols a les tanques exteriors, per exemple), instal·lada generalment per persones alienes a la comunitat escolar, sense que la direcció en tingui coneixement o hi hagi participat. En alguns casos aquesta simbologia afecta el vestuari de l'alumnat o del professorat (missatges polítics en carpetes escolars o samarretes, per exemple), circumstància que s'emmarca dins del dret d'aquestes persones a la llibertat d'expressió.

En relació amb la col·locació de símbols o cartells en favor d'una postura política, el Síndic considera que, en aplicació dels principis democràtics que han d'orientar l'educació cap a la convivència i el respecte al pluralisme, els centres educatius han d'evitar mostrar símbols o signes identificatius amb les diferents opcions partidistes, del signe que siguin. L'escola, com a servei adreçat a tot l'alumnat, no hauria de mantenir un posicionament polític com a institució.

Aquestes consideracions afecten l'exhibició de símbols partidistes que associen el centre amb un posicionament polític determinat, exhibits al recinte escolar durant l'activitat lectiva. Cal excloure d'aquesta recomanació l'exhibició de símbols o cartells polítics fora del recinte escolar o per part de persones fora de la jornada escolar. També queda exclosa d'aquesta recomanació cartells de convocatòries d'actes, d'un sentit o d'un altre, que hagin estat elaborades per entitats vinculades a l'ensenyament (sindicats, associacions d'estudiants, etc.), que queden emparades pel dret a la informació de la comunitat escolar, i també de símbols que integrin el vestuari de l'alumnat i el professorat, que queden emparats per la llibertat d'expressió.

Els comunicats de les escoles, amb respecte a la pluralitat i al caràcter propi del centre. La majoria dels comunicats als quals ha tingut accés el Síndic són respectuosos amb la pluralitat i al·ludeixen a la necessitat de promoure els valors democràtics i de respectar totes les idees en un marc de convivència positiva. En la majoria de casos, els centres informen les famílies sobre l'existència de la vaga convocada, les entitats que la convoquen i el motiu que en justifica la convocatòria, d'acord amb el dret a ser informades i d'acord amb els possibles efectes que aquestes convocatòries poden tenir sobre el normal funcionament del centre. Informar sobre el motiu que porta determinades entitats a convocar una vaga, si aquesta té caràcter legal, no suposa cap irregularitat.

Hi ha un altre grup d'incidències, proper a la desena, relacionat amb la publicació de comunicats o altres informacions, que en alguns casos contenen missatges polítics partidaris, per part de les AMPA, de les federacions de les associacions de mares i pares, de les patronals de centres concertats, de les fundacions vinculades a centres concertats o dels sindicats, per exemple. En relació amb aquest assumpte, aquestes són entitats privades i poden decidir, d'acord amb els procediments democràtics i organitzatius internament establerts, fer pronunciaments polítics, encara que legítimament alguns dels seus associats, afiliats o col·laboradors no hi estiguin d'acord.

I, finalment, altres incidències, concretament dues, tenen a veure amb comunicats relacionats amb la celebració del referèndum de l'1 d'octubre, suspès pel Tribunal Constitucional, que van arribar a les famílies a través dels canals d'informació dels centres i que efectivament contenen missatges polítics de part. Aquestes actuacions són irregulars.

La legislació en matèria d'educació regula el caràcter propi dels centres públics i concertats. Els comunicats que formula l'escola han de respectar aquest caràcter propi. En el cas dels centres concertats, i sens perjudici del deure de respectar també el principi de pluralisme, de respecte a totes les idees, cal tenir present que el seu caràcter propi, així com admet la possibilitat d'incorporar la confessionalitat en l'ideari, també pot admetre determinats plantejaments de naturalesa política. Hi ha centres concertats que incorporen en el seu ideari, per exemple, referències al ple reconeixement de la realitat nacional de Catalunya i als drets dels pobles.

El català a l'escola com a llengua vehicular, no supòsit d'adoctrinament. Un altre grup d'incidències denunciades al Ministeri d'Educació té a veure amb l'ús de la llengua catalana a les classes, com si la llengua fos una eina ideològica i partidària. Tant la vehicularitat del català com el model d'immersió lingüística tenen cobertura, entre d'altres, amb l'Estatut d'autonomia de Catalunya i la LEC. Convé posar de manifest que l'existència d'una controvèrsia partidària al voltant del model lingüístic a l'escola provoca que, erròniament a criteri d'aquesta institució, es confongui el català a l'escola com a instrument d'adoctrinament de determinades opcions partidistes. L'article 6.1 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya estableix que "la llengua pròpia de Catalunya és el català", previsió que ha estat declarada constitucional per la Sentència 31/2010, del 28 de juny (interpretada en els termes establerts pels FJ 14). Allò que és propi de Catalunya no pot tenir la consideració de partidari.

III. LA CONFIGURACIÓ NO ADOCTRINADORA DEL CURRÍCULUM OFICIAL

■ El currículum com a font d'adoctrinament: alguns falsos mites

A continuació s'enumeren alguns falsos mites:

La neutralitat ideològica del currículum escolar. El currículum és una construcció social que respon a un determinat moment històric, a un determinat context sociopolític i també a determinats interessos. En aquest sentit, a Espanya és paradigmàtic el fet que, d'ençà de la recuperació de la democràcia, l'alternança política al Govern espanyol ha estat acompanyada

per l'aprovació a cada torn d'una nova llei orgànica d'educació que introduïa canvis substancials en aspectes com ara l'organització curricular o les avaluacions, entre d'altres, que responen a una determinada concepció ideològica del sistema educatiu. El fet que el currículum estigui formalment establert i oficialitzat, d'acord amb les majories polítiques democràticament establertes, no comporta que aquest necessàriament no pugui tenir un caràcter adoctrinador.

Els llibres de text com a font principal de l'adoctrinament. Els continguts dels llibres de text, com ja passa amb el currículum en general, no són ideològicament neutrals: com a construcció social, poden arribar a transmetre determinats continguts ideològics, fet per al qual poden ser posats en qüestió. L'impacte de l'adoctrinament a través dels llibres de text és molt limitat.

La construcció d'un únic currículum i la seva homologació com a garantia. L'existència d'"interferències" en el desplegament del currículum oficial (la intervenció del docent, la incidència del currículum ocult, etc.) fa que hi hagi, en certa manera, un currículum per a cada escola i per a cada docent. Com ja s'ha comentat anteriorment, la llibertat de càtedra i el dret dels titulars dels centres privats a establir el caràcter propi o l'autonomia pedagògica de cada centre dificulta la possibilitat d'unificar el currículum. A aquesta variabilitat, a més, cal afegir-hi, en el conjunt de l'Estat, com es veurà més endavant, la intervenció de les comunitats autònomes en l'ordenació curricular que fa que cada comunitat autònoma tingui fets diferencials en la definició del currículum.

En aquest context, especialment des de l'àmbit polític, hi ha qui considera que la reducció i el control de les "interferències" per part de docents, centres i comunitats autònomes en la definició i la transmissió del currículum permet prevenir l'adoctrinament entorn d'un currículum unificat i homologat. La unificació i l'homologació del currículum no són cap garantia per a la lluita contra l'adoctrinament, en part perquè qui configura el currículum i n'exerceix el control no està exempt d'interessos i d'una posició ideològica determinada. Hi ha qui considera, en canvi, que, com més plural sigui la definició i la transmissió del currículum, més possibilitats hi ha que, en conjunt, l'educació de l'alumnat sigui menys adoctrinadora. En aquest sentit, la formació del professorat és més important que l'homologació del currículum. El rigor científic i la racionalitat en l'exposició dels continguts curriculars és, en aquest sentit, un altre factor de prevenció de l'adoctrinament.

La manca de rigor com a adoctrinament. La inconsistència en l'exposició dels continguts curriculars o la seva simplificació, que són pràctiques que poden ser presents a les escoles per afrontar l'ensenyament de coneixements complexos a infants, no s'ha de confondre amb l'adoctrinament. Hi ha autors que defensen que tant la intencionalitat com el context d'aprenentatge són bàsics per valorar el caràcter adoctrinador del currículum. El foment de l'esperit crític entre l'alumnat també és essencial per prevenir l'adoctrinament escolar. La presentació dels continguts curriculars de manera no unívoca, la no-utilització de prejudicis i estereotips o la promoció de la descoberta i la reflexió com a mètode per a l'aprenentatge són alguns exemples de pràctiques pedagògiques que es poden activar per promoure l'esperit crític i prevenir l'adoctrinament.

La incapacitat crítica dels infants. Els infants, especialment a partir de determinades edats, no absorbeixen de manera acrítica tot allò que explica el professorat. En tot cas, la llibertat de càtedra del professorat ha de respectar la llibertat de consciència de l'alumnat.

El silenci com a millor manera de no adoctrinar. El deure a respectar les opinions dels infants no s'ha de confondre amb la impossibilitat d'expressar opinions contraposades, fins i tot per part del personal docent. Heus ací un altre fals mite sobre l'adoctrinament. Que mestres i alumnes expressin lliurement opinions personals a l'aula, per se, no comporta adoctrinar, perquè la reflexió i l'intercanvi de pensaments formen part del procés educatiu i formatiu de les persones. Per a l'adoctrinament, és més important com i amb quina intenció s'opina, en quines condicions es produeix l'intercanvi d'opinions, que no pas què s'opina.

La política, fora de l'escola. En les societats democràtiques, l'escola té per missió formar persones preparades per a una ciutadania activa, compromesa i responsable. L'educació té una dimensió intrínsecament política, que no pot ser manllevada.

■ El currículum escolar i els processos d'identificació nacional

Històricament, l'escola ha estat un dels instruments fonamentals de construcció nacional dels estats, i a través de la transmissió dels continguts curriculars ha incidit i incideix, directament o indirecta, en la construcció de la identitat nacional de les persones.

En aquest context, l'adoctrinament està més relacionat amb una identificació acrítica, amb la transmissió d'una concepció estanca de la identitat nacional, sovint definida en termes essencialistes i romàntics, que no pas amb una concepció oberta i dialògica.

Des de la perspectiva de la lluita contra l'adoctrinament escolar, doncs, cal valorar fins a quin punt el currículum promou determinats processos d'identificació nacional i si aquests processos es construeixen de manera acrítica i estan associats a visions identitàries estanques i excloents.

De fet, l'objectiu de l'educació, tal com ja estableixen la LOE o la LEC, no és promoure activament determinats sentiments d'identificació nacional, siguin de l'escala que siguin. L'escola, però, ha de promoure el coneixement de la realitat sociohistòrica, sociocultural i sociopolítica de l'alumnat, a escala local, autonòmica, estatal, europea i global.

En aquest sentit, doncs, no s'ha de confondre el coneixement de la realitat social, cultural i política en la qual viu l'alumnat i el seu arrelament social amb l'adoctrinament, que pressuposa la voluntat d'inculcar una (pre)determinada concepció de la identitat o de la identificació nacionals.

Fetes aquestes consideracions, convé afegir que, com succeeix en altres països, el sistema educatiu a Espanya ha estat sotmès històricament, i encara ho està, a tensions relacionades, directament o indirecta, amb el paper del currículum escolar en els processos d'identificació nacional. Particularment a Espanya, el caràcter plural i compost de l'Estat; les discrepàncies polítiques sobre la seva organització política territorial, amb disputes sobre la distribució del poder entre centre i perifèria, i l'existència de diferents concepcions de l'Estat, amb visions contraposades sobre la seva naturalesa uninacional o plurinacional, que segueixen vigents més enllà del pacte constitucional de l'any 1978, però que han existit històricament durant el segle XX, es tradueixen en tensions sobre la configuració del currículum escolar: qui determina el currículum escolar? Quina concepció de l'Estat es transmet a través del currículum escolar?

A l'Estat, un dels elements centrals de debat polític contemporani ha girat al voltant de les garanties del sistema educatiu de proporcionar una formació comuna i compartida entre l'alumnat del conjunt de l'Estat, especialment en l'àmbit de les ciències socials, la geografia i la història, que esdevé, a criteri d'alguns, la condició necessària per fer possible així certs processos d'identificació amb una determinada concepció nacional de l'Estat.

■ Estudi de cas a partir de les actuacions del Síndic de Greuges: el suposat adoctrinament de l'alumnat català mitjançant el contingut dels llibres de text (anàlisi de l'informe de l'entitat AMES)

Després de conèixer l'informe presentat per l'entitat AMES sobre el possible adoctrinament de l'alumnat de Catalunya a partir dels llibres de text, i amb l'afany de supervisar el deure dels poders públics de vetllar pel principi del no-adoctrinament en el sistema educatiu (art. 2 de la LEC), el Síndic va decidir obrir una actuació d'ofici per analitzar el contingut de l'informe esmentat, per determinar si aquest adoctrinament efectivament existia.

Per abordar aquesta anàlisi, convé tenir present, d'entrada, que el contingut dels llibres de text és elaborats per les editorials sense necessitat d'autorització prèvia per part de l'Administració educativa (disposició addicional quarta de la LOE), i que són els centres, d'acord amb la seva autonomia pedagògica, que seleccionen els llibres que posteriorment utilitzaran a l'aula. L'autorització prèvia, que procedia de la legislació educativa en l'etapa predemocràtica, va ser suprimida a finals de la dècada dels noranta per afavorir el desenvolupament d'un sistema educatiu més obert i plural, com a mesura per combatre, en un cert sentit, l'adoctrinament. Els llibres de text, però, queden sotmesos a la supervisió de la inspecció educativa, per garantir l'adaptació del seu contingut al rigor científic adequat a l'edat de l'alumnat i al currículum establert per les administracions.

Aquest currículum no és únic per al conjunt de l'Estat. L'Estatut d'autonomia de Catalunya estableix la competència compartida entre l'Administració general de l'Estat i la Generalitat de Catalunya en l'ordenació curricular dels ensenyaments reglats (art. 131). La legislació orgànica estatal en matèria d'educació estableix el currículum bàsic d'aquests ensenyaments, mentre que les comunitats autònomes complementen aquest currículum amb altres continguts curriculars (art. 6 bis LOMQE).

L'informe de l'entitat AMES reclama retornar a l'autorització prèvia dels llibres de text per part del Ministeri d'Educació i promoure la unificació del currículum en el conjunt de l'Estat, com si fos una garantia per al no-adoctrinament. A criteri del Síndic, aquest plantejament no només és contrari a l'ordenament jurídic vigent, atès que incompliria, entre d'altres, l'Estatut d'autonomia de Catalunya, sinó que, contràriament al que es pretén, probablement afebliria les garanties en la lluita contra l'adoctrinament.

Dit això, l'informe de l'entitat AMES denuncia l'existència de trenta-cinc continguts suposadament adoctrinadors en catorze llibres de text analitzats de Coneixement del medi de cinquè i sisè de primària.

D'entrada, l'anàlisi duta a terme pel Síndic ha permès constatar que, d'un total de 3.296 pàgines (més de 1.500 referides específicament a la història i la geografia), l'informe de l'entitat AMES conté observacions específiques de 59 pàgines, l'1,8%. Dels catorze llibres analitzats, n'hi ha dos sense continguts suposadament adoctrinadors, i n'hi ha cinc amb dos o menys continguts. De la resta de llibres, com a màxim, hi ha 11 continguts suposadament adoctrinadors. Cap dels trenta-cinc continguts suposadament adoctrinadors identificats, a més, apareixen en més de la meitat dels llibres de text analitzats, i la majoria (21 dels 35) apareix només en un sol llibre. A partir d'aquesta realitat, i sense entrar a valorar la consistència o no del caràcter adoctrinador dels continguts assenyalats per l'informe de l'entitat AMES, val a dir que, amb aquestes dades, no es pot afirmar que hi hagi un adoctrinament sistemàtic dels alumnes catalans a través dels llibres de text.

En relació amb el compliment dels currículums establerts en l'ordenament jurídic (Reial decret 126/2014 i Decret 119/2015), el Síndic no ha pogut constatar, un cop revisats els llibres, i amb caràcter general, que hi hagi continguts relacionats amb el coneixement del medi previstos en els plans d'estudi que no estiguin presents en els llibres de text, si es té en compte que els continguts estan definits per al conjunt de l'etapa i per als diferents cicles, i no només en un curs concret.

En tots els llibres de text es parla de Catalunya i Espanya. En alguns d'aquests llibres, en quatre dels catorze analitzats, l'extensió dedicada a la història i la geografia de Catalunya és sensiblement superior a l'extensió dedicada a la història i la geografia d'Espanya, segons l'informe de l'entitat AMES.

Aquesta és una realitat present en menys de la meitat dels llibres analitzats que podria ser modificada, si es considerés necessari, però que no representa cap incompliment de l'ordenament jurídic vigent, sempre que els continguts curriculars previstos en els plans d'estudi hi siguin presents. Dedicar més espai al coneixement de Catalunya, com es fa en

alguns llibres, no representa cap forma d'adoctrinament, ni tampoc quan succeeix el contrari. Per exemple, hi ha llibres que dediquen més espai a explicar el contingut de la Constitució espanyola, i altres, el contingut de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, però aquesta exposició no és excloent. Catalunya disposa d'un sistema institucional propi, que és inclusiu de tots els catalans i que, com a tal, s'explica, perquè així està previst en els plans d'estudi. Aquest sistema institucional forma part del sistema institucional de l'Estat, que també s'explica.

Val a dir, alhora, que els continguts dels llibres de text s'haurien d'elaborar fonamentalment a partir de criteris pedagògics, i que, d'acord amb aquests criteris, no és inconsistent que hi hagi alguns dels llibres de text que centrin més espai a explicar realitats situades en l'entorn més proper dels alumnes, perquè poden tenir una significació més gran per a la seva vida quotidiana a causa de la proximitat. De fet, a primària, en els llibres de text dels nivells inferiors s'aborda el coneixement del medi de l'entorn més immediat de l'alumne (família, barri, etc.) o que té més relació amb la seva vida quotidiana, perquè és un aprenentatge més significatiu per a ells, mentre que a mesura que s'incrementa l'edat es van incorporant progressivament continguts relacionats amb Catalunya, Espanya, Europa i el món.

Els llibres de text han d'exposar els continguts amb rigor científic, sempre d'una manera que sigui comprensible per a les edats dels alumnes als quals estan adreçats.

En aquest sentit, el Síndic ha revisat els trenta-cinc continguts suposadament adoctrinadors (un dels quals referit a l'extensió, anteriorment ja exposat) assenyalats en l'informe de l'entitat AMES.

D'aquests, cinc continguts suposadament adoctrinadors de caràcter historiogràfic no han estat analitzats per aquesta institució, per raons de manca d'expertesa tècnica. En tot cas, el Síndic demana al Departament d'Ensenyament que, d'acord amb la seva funció de supervisió, vetlli pel rigor historiogràfic dels continguts dels llibres de text que es tracten, en cas que es detectin possibles errors.

De fet, en dos dels trenta-cinc continguts assenyalats per l'informe de l'entitat AMES, el Síndic hi ha pogut detectar alguna imprecisió puntual, tot i que aquesta sembla més ocasionada per la voluntat de fer comprensible la informació que es transmet que no pas per la voluntat d'inculcar una determinada doctrina (quan es fa menció del territori de la Catalunya actual en relació amb fets històrics ocorreguts quan Catalunya no existia com a realitat política).

Dels trenta continguts suposadament adoctrinadors restants, referits especialment a la ciència política, l'anàlisi feta pel Síndic, i exposada en aquest informe, ha conclòs que aquests continguts suposadament adoctrinadors:

O bé el caràcter adoctrinador és poc consistent perquè no hi ha cap relació evident entre el contingut que s'assenyala i una determinada doctrina.

O bé són el reflex de consideracions de caràcter valoratiu per part dels autors, basades en suposicions sense prou fonamentació objectiva, sovint descontextualitzades de la resta de continguts del mateix llibre de text, que li donen un sentit diferent del que li atribueix l'informe de l'entitat AMES.

O bé són la causa d'una certa simplificació en l'exposició dels continguts en els llibres de text, sense que hi hagi necessàriament una voluntat real de transmetre una visió deformada de la realitat d'acord amb una determinada doctrina.

O bé no suposen cap incorrecció formal, atès que els conceptes emprats o la manera d'expressar-los són formalment correctes o admeten diferents opcions.

De fet, l'informe de l'entitat AMES atribueix determinades intencions adoctrinadores a determinats continguts, intencions que poden ser versemblants quan s'analitzen aquests continguts aïlladament però no quan es contextualitzen amb la resta del contingut dels llibres. Així, per exemple, no té sentit dir que en una pàgina es tracta Catalunya com si no formés part d'Espanya, perquè no s'esmenta, quan a la pàgina anterior o posterior s'explica que Catalunya forma part d'Espanya; o no té sentit dir que es presenta l'Estatut d'autonomia de Catalunya com si fos una Constitució, perquè no es fa referència a la Constitució Espanyola, quan abans o després s'explica que la llei més important de l'Estat és la Constitució. L'adoctrinament es produiria si es transmetés de manera sistemàtica una informació parcial o esbiaixada en un llibre de text, no només quan aquesta informació hi apareix de manera puntual i no es té en compte que en altres parts del llibre hi apareixen altres informacions que et permeten construir una visió global ben formada, a partir de la suma de les informacions parcials.

En aquest sentit, en l'anàlisi del possible adoctrinament dels alumnes, el Síndic demana que no es descontextualitzin els continguts que s'analitzen, perquè aïlladament no tenen la mateixa significació que quan s'interpreten en el conjunt dels llibres. Alhora, el Síndic també demana que no es confongui la simplificació en què determinats continguts s'exposen en els llibres de text amb l'adoctrinament, de la mateixa manera que no s'ha de confondre la lluita contra l'adoctrinament amb la voluntat d'imposar una única manera d'exposar la història o la geografia de Catalunya i d'Espanya. La mateixa historiografia admet diferents interpretacions sobre els fets històrics, com demostren els nombrosos debats existents en l'àmbit acadèmic, però també com evidencia la diversitat de plantejaments existents en els mateixos llibres de text.

De fet, és important destacar que, tot i la pluralitat de tractament de la història i la geografia en els llibres de text analitzats, hi ha més llibres de text que exposen la informació tal com defensa la mateixa entitat AMES que no pas com denuncia. Aquesta és una prova més que evidencia que no hi ha adoctrinament sistemàtic de l'alumnat de Catalunya a través dels llibres de text. És més, la millor garantia de la manca d'adoctrinament, precisament, no es troba en l'establiment d'un relat únic, sinó en la pluralitat de plantejaments que estan presents en els mateixos llibres de text que es fan servir a les aules de Catalunya, que reflecteix al seu torn les múltiples interpretacions de la realitat històrica, política i social de qualsevol país.

El Síndic també ha constatat que, amb caràcter general, els continguts dels llibres de text respecten els principis, els valors, les llibertats, els drets i els deures establerts en el nostre ordenament jurídic, contràriament al que defensa l'informe de l'entitat AMES. És més, en alguns casos, l'informe de l'entitat AMES cataloga com a adoctrinadors continguts que apareixen reflectits com a tals en l'ordenament jurídic, particularment en l'Estatut d'autonomia de Catalunya (el català com a llengua pròpia, els símbols nacionals de Catalunya, etc.).

Fetes aquestes consideracions, doncs, el Síndic considera que els llibres de text, com és obvi, i com qualsevol producció acadèmica, han d'estar subjectes a revisió i a introducció de possibles millores, com de fet ja fan les mateixes editorials periòdicament, perquè els continguts s'han d'anar actualitzant i la manera d'exposar-los i de transmetre'ls sempre és perfectible. Amb tot, i amb caràcter general, un cop contextualitzats els continguts suposadament adoctrinadors, el Síndic no té cap evidència per afirmar, tal com defensa l'informe de l'entitat AMES, que hi hagi adoctrinament dels alumnes catalans a través dels llibres de text.

RECOMANACIONS

■ Instruccions del Departament d'Ensenyament sobre el tractament de la controvèrsia política amb garanties del principi de pluralisme

Incorporar en les **instruccions del Departament d'Ensenyament** sobre el funcionament dels centres criteris i pautes adreçades a les direccions dels centres sobre el tractament de la situació política (i altres temes controvertits), d'acord amb els elements que s'exposen a continuació (vegeu el quadre 4).

Quadre 4: Criteris i pautes per al tractament de la controvèrsia política als centres educatius

Tractament de la situació política a l'aula

- L'interès superior d'infants i adolescents i l'exercici dels seus drets en condicions d'igualtat hauria de ser el criteri rector de les decisions de l'Administració educativa.
- L'escola ha de ser un espai de pluralitat que aculli l'alumnat en la seva diversitat.
- Tractar la situació política i els esdeveniments que tenen lloc en el context social que ens envolta forma part del contingut del dret a l'educació, que inclou la formació en drets humans per exercir una ciutadania activa.
- Aquest tractament s'ha de desenvolupar d'acord amb l'edat dels alumnes.
- Els infants i adolescents tenen dret a cercar i rebre informació, i aquesta ha de ser adequada, veraç i plural.
- El professorat pot expressar opinions sobre la situació política, sempre que quedin emmarcades en una opinió personal i no tinguin caràcter despectiu o siguin contràries a les normes de convivència del centre. El professorat no pot formular comentaris despectius o ofensius cap a les opinions dels altres.
- El professorat ha de procurar generar un ambient en què totes les opinions es puguin expressar lliurement.
- Els treballs d'aula que continguin opinions polítiques de l'alumnat s'han d'emmarcar en el seu dret a la llibertat de pensament i d'expressió.
- Els infants tenen dret a la llibertat de pensament i d'expressió, a no ser discriminats per les opinions expressades, i a la intimitat si no volen expressar-les.
- Els alumnes tenen dret que es respectin les seves conviccions i a no haver-les de manifestar.
- Els centres no han de promoure manipulacions ideològiques o propagandístiques.
- El professorat ha de tenir en compte quan hi ha infants directament o especialment afectats per la situació política i ha de vetllar pel bon clima entre l'alumnat.
- Els conflictes derivats del tractament de la situació política s'han de poder analitzar i també resoldre de manera positiva, a través dels mecanismes establerts administrativament a aquest efecte, per davant de la via penal.
- La por del professorat de tractar la situació política genera el risc de restringir els drets de l'alumnat a expressar les seves opinions o a manifestar-se.

Aturades i vagues relacionades amb la situació política

- L'alumnat té dret a prendre decisions col·lectives respecte de l'assistència a classe, com també dret a manifestar-se i a participar en reunions públiques.
- Els infants tenen reconegut el dret de reunió i de manifestació, d'acord amb criteris d'edat i amb ple respecte a la voluntarietat de la participació. A partir de tercer curs d'ESO, l'alumnat pot prendre decisions col·lectives respecte a l'assistència a classe, que no són sancionables si són resultat de l'exercici del dret de reunió i es comuniquen de forma prèvia a la direcció del centre.
- Informar els alumnes sobre el dret a manifestar-se forma part de la seva formació com a ciutadans actius. Demanar que facin un ús responsable del dret a no assistir a classe, per comprendre les diferències amb dia festiu, pot ser una bona pràctica.
- Fer aturades de classe davant fets excepcionals per promoure i reforçar els valors de la pau, la tolerància i la convivència no suposa cap irregularitat i s'emmarca en els objectius previstos en els projectes de convivència dels centres.
- No és irregular fer aturades puntuals de l'activitat lectiva, sempre que la durada i la periodicitat no alterin el funcionament normal dels centres i, consegüentment, el dret a l'educació dels infants.
- Les aturades amb contingut reivindicatiu i partidari es poden fer sempre que es garanteixi la voluntarietat de l'alumnat de participar-hi, i sempre que l'alumnat participant tingui, per edat, el dret a no assistir a classe.
- La voluntarietat en la participació en actes reivindicatius als centres ha d'evitar l'estigmatització i l'assenyalament de l'alumnat que no en prengui part.
- L'exercici del dret de manifestació o de no-assistència a classe d'un grup d'alumnes no hauria de condicionar el dret a l'educació d'altres alumnes que no participin en aquesta decisió.
- Aquest dret s'ha d'exercir de forma compatible amb el dret a l'educació de l'alumnat que vulgui assistir a classe.
- El professorat també té reconegut el dret a vaga i el dret a reunió i manifestació, sempre que preservi el dret a l'educació dels infants.
- El dret a l'educació, com a dret fonamental, s'hauria de ponderar específicament en les decisions relatives a l'establiment de serveis mínims davant de convocatòries generals de vaga.

Simbologia política als centres

- Els centres educatius han d'evitar mostrar símbols o signes identificatius amb les diferents opcions partidistes, del signe que siguin.
- La instal·lació de simbologia partidista a l'exterior del recinte escolar del centre, sense la participació de la comunitat escolar, no és responsabilitat de la direcció del centre.
- Quan la direcció del centre detecta símbols partidistes exhibits al centre, n'ha d'instar a la retirada.
- Els missatges amb contingut polític que denoten una determinada posició davant de la situació política, però que no tenen caràcter partidista, i que són compatibles amb els valors democràtics de la pau, la tolerància, la convivència i la defensa dels drets i llibertats que inspiren el nostre sistema educatiu, poden ser exhibits amb el consentiment del consell escolar. Si bé no tenen caràcter irregular, el seu caràcter controvertit pot aconsellar-ne l'exhibició temporal o la retirada.

- L'exhibició de cartells amb missatges partidaris elaborats per sindicats d'estudiants o de professors que, per exemple, informen sobre vagues convocades per aquestes entitats, per motius que legítimament poden no ser compartits per alumnat, famílies i professorat, està protegida, entre d'altres, pel dret a la informació de la comunitat escolar sobre els aspectes que l'afecten (i que no necessàriament han de compartir), sempre que es difonguin adequadament i a través dels canals indicats.

Comunicats

- Els centres no poden fer comunicats que expressin un posicionament polític partidista.
- Els centres poden fer comunicats que expressin un posicionament polític sempre que no sigui partidista i sempre que respecti el caràcter propi del centre i el pluralisme.
- Els comunicats que formula l'escola han de respectar el caràcter propi dels centres públics i concertats.
- Els comunicats sobre les vagues per part dels centres han d'informar les famílies sobre l'existència de la vaga convocada, les entitats que la convoquen i el motiu que en justifica la convocatòria, d'acord amb el dret a ser informades.
- Els membres que integren la comunitat educativa però que no formen part del Servei d'Educació de Catalunya (sindicats, AMPA, federacions de titulars de centres concertats, etc.) poden expressar posicionaments polítics, d'acord amb els procediments interns establerts en cada cas.

▪ Materials didàctics i espais de debat per al tractament de la situació política a les aules

Elaborar **materials didàctics** per poder tractar temes controvertits a les aules i facilitar alhora al professorat instruments per evitar el risc de parcialitat i assegurar que aquest tractament sigui plural, no partidista.

Impulsar l'aprenentatge i la **discussió d'aspectes controvertits a les escoles**, com a element de cohesió i d'expansió de la cultura de la democràcia i el respecte als drets humans, d'acord amb les recomanacions del Pla pilot d'acció de drets humans i democràcia, projectat conjuntament entre el Consell d'Europa i la Comissió Europea.

Promoure el tractament de l'actualitat política per part dels centres educatius, a fi que l'alumnat pugui conèixer-la i enriquir la seva mirada, d'acord amb la seva edat, com a part consubstancial de la **formació per a una ciutadania activa** i com a oportunitat per al **desenvolupament del pensament crític**, amb ple respecte al principi de pluralisme, en què totes les visions es puguin exposar amb llibertat i respectar.

▪ Divulgació dels drets dels infants en el tractament de la situació política (i altres temes controvertits)

Garantir, en el marc d'aquesta tasca, els drets dels infants, especialment **el dret a la llibertat de pensament i el dret a la llibertat d'expressar-lo i, si convé, de no expressar-lo**, situant l'interès superior de l'infant en el centre d'aquesta tasca.

Promoure i facilitar les condicions per poder abordar aquests aprenentatges amb plenes garanties i respecte pels drets de tots els membres de la comunitat educativa, especialment l'alumnat i també el professorat.

Vetllar pel **bon clima a l'aula** i pel **benestar emocional dels infants**. La complexitat de la situació política i social no ha d'impedir el tractament de la situació política a les aules, però s'ha de ser especialment curós per preservar i protegir el benestar d'aquests infants, sempre des del respecte i des de la comprensió i empatia per la tensió emocional que pot generar el tractament d'aquesta situació, i sempre amb voluntat de generar espais de reflexió i diàleg que contribueixin, si és possible, a reduir-la.

Garantir que els infants poden expressar les seves opinions polítiques amb llibertat, també en els seus treballs a l'aula.

Vetllar perquè en tots els centres es garanteixi que els alumnes, a partir de tercer d'ESO, puguin prendre **decisions col·lectives respecte de l'assistència a classe** sense ser sancionats, i respectar la voluntat dels alumnes que, a partir de tercer d'ESO, decideixen no assistir a classe i participar en **manifestacions**.

Assegurar en tots els centres el dret a l'educació i la **possibilitat d'assistència a classe** de l'alumnat que no prengui part en les decisions col·lectives de no assistir a classe i establir serveis mínims en situacions de vaga, ponderant el dret a l'educació com a dret fonamental.

■ **Formació del professorat per al tractament de temes controvertits a les aules**

Promoure la **formació del professorat** per a l'abordatge dels temes controvertits a les aules, especialment:

- Assegurar un enfocament del professorat que tingui en compte les circumstàncies de cada classe, de cada escola, i els coneixements, els valors i les experiències que ja té l'alumnat.
- Protegir les sensibilitats i emocions dels estudiants i controlar del clima del debat.
- Enfortir la formació, conscienciació, cultura democràtica de professorat i alumnat.

■ **Divulgació i promoció entre la comunitat escolar dels procediments de resolució positiva dels conflictes, amb ús de les vies administratives**

En cas que es produeixi alguna actuació inadequada per part de docents o alumnes, garantir la resolució d'aquests possibles conflictes d'acord amb els procediments establerts pels mateixos centres docents, especialment la **mediació**, i si escau amb la posterior intervenció de l'Administració educativa i el Síndic de Greuges de Catalunya, com es fa de manera habitual i normalitzada, i no per mitjà de la via penal i judicial.

Garantir la difusió i l'ús entre els membres de la comunitat escolar dels **procediments de queixa disponibles en el sistema educatiu** per tractar els aspectes que són objecte de disconformitat, siguin interns al centre en primera instància (tutor/a, direcció, consell escolar), siguin externs al centre però del mateix sistema educatiu (Inspecció d'Educació, serveis territorials), siguin externs al sistema educatiu (Síndic de Greuges, ajuntaments, etc.)

■ **Garanties de no-adoctrinament en l'elaboració dels llibres de text**

Garantir que l'elaboració i l'adopció dels llibres de text recaigui en la comunitat educativa, tal com fins ara, d'acord amb criteris pedagògics i no polítics, tot mantenint el rigor científic i didàctic, sense que aquesta tasca es vegi afectada o interferida per disputes de caràcter partidista.

Supervisar, si escau, el contingut dels llibres de text per garantir-ne el **rigor científic i l'adequació a les previsions recollides en els plans d'estudi** establerts en l'ordenament jurídic.

Continuar vetllant per la pluralitat en el model de concreció del currículum en els diferents llibres de text.

Garantir al professorat la formació necessària per fomentar l'esperit crític entre l'alumnat en el treball elaborat a partir dels llibres de text.

■ **Responsabilitat social en el debat sobre l'adoctrinament a l'escola**

Abordar el debat sobre l'adoctrinament amb rigor, amb la capacitat de corregir determinades pràctiques irregulars i millorar els aspectes susceptibles de millora, però sense descontextualitzar els continguts i les pràctiques que es critiquen, i sense confondre la lluita contra l'adoctrinament amb la voluntat d'imposar una única manera de presentar la realitat.

El Síndic apel·la tots els poders i administracions, autoritats de la Generalitat de Catalunya i Govern de l'Estat, a preservar el clima de convivència i l'activitat educativa sense interferències ni instrumentalitzacions de caràcter partidista i mediàtic, de manera que es preservi el dret a l'educació de tot l'alumnat.

■ **Continuació dels treballs del Síndic**

El Síndic continuarà analitzant la situació relativa als fets exposats, ampliant la seva actuació amb demandes d'informació i visites als centres educatius, i posant-se a disposició de totes les famílies i equips docents de manera activa perquè puguin fer-li arribar informació o queixes amb relació a les qüestions plantejades en aquesta actuació.

